

**Директива 2012/29/ЕС за
установяване на минимални
стандартни за правата,
подкрепата и защитата на
жертвите на престъпления и
други актове на правото на ЕС,
Съвета на Европа и ООН,
уреждащи положението и
правата на пострадалите**

Проф.д-р Добринка Чанкова

Изходни данни

- Съгласно официалната статистика всяка година в ЕС се извършват над 30 милиона престъпления
- На голяма част от престъпленията жертва стават един и същ малък процент хора, които биват виктимизирани многократно
- Обикновено жертвите живеят в райони с висока престъпност и изпитват силно чувство на несигурност
- За приблизително голям % от престъпленията в тези общности не се подава сигнал

Изходни предпоставки

- престъпленията имат опустошителни физически, емоционални и финансови последиствия
- допълнителни трудности и стрес за жертвите и техните семейства в трансгранични ситуации
- липса на доверие в съдебната система
- действащите мерки не решават многобройните практически и технически проблеми

Изходни предпоставки

- Темата за жертвите на престъпления е сравнително нова за ЕС и неговите политики
- Едва в края на 90-те години на миналия век, до голяма степен благодарение на еволюцията на доктрината и ролята на неправителствените организации, тя бе поставена високо в дневния ред на съюза

Концептуални основания

- „Преоткрита” бе ролята на пострададалите и бе подновено и засилено вниманието, което им се отделя
- Появата на жертвите на правната и политическа сцена през последните години бе обусловено и от един друг фактор: увеличилият се брой престъпления доведе и води до все по-голям брой хора, които в наше време са изложени на риска да се превърнат в жертви
- Жертвите все по-добре познават правата си и са готови да ги отстояват

Концептуални основания

- Жертвите са човешки същества, които искат защита, да бъдат изслушани или да получат обезщетение за отрицателните последици на правонарушението, от което са пострадали.
- Всяка жертва е преди всичко носител на конкретни права, а това следва да се признава чрез осигуряването на набор от мерки, предвидени не само в наказателното право.
- „Действително правно признаване”

Концептуални основания

- Защитата, която се предлага от правосъдието, макар и незаменима, не може сама по себе си да гарантира адекватна защита за увреденото лице.
- Обхватът на правата, които следва да се предоставят на жертвите, в действителност е много по-голям.
- Адекватната система за защита на жертвите трябва да бъде многопластова.

Концептуални основания

- На първо място, необходимо е да се гарантира, че на жертвите ефективно се предоставят права и те имат възможност значително да повлияят на наказателното производство.
- На второ място, следва да се създаде обществена система за социална сигурност, при която държавата поема да предостави компенсации за вредите, ако извършителят на престъплението не може да го направи.

Концептуални основания

- На трето място, необходимо е да се въведат политики за благосъстоянието, които включват краткосрочни и дългосрочни защитни мерки не само в полза на преките жертви, но и по отношение на непреките жертви, т.е. членовете на семейството и общността като цяло.
- На последно място, желателно е законодателят да въведе смекчаващи мерки в полза на извършителите, които са сътрудничили на органите, и да предвиди санкции, съобразени с изискванията на жертвите.

[Обосновка]

- следователно, разнообразните нужди на жертвите на престъпления, които засягат и други политики на ЕС, следва да се зачитат и удовлетворяват
- защитата на правата на жертвите е основна част от поредица инструменти на ЕС, отнасящи се до:

[Обосновка]

- трафика на хора
- сексуалното насилие и експлоатация на деца
- насилието срещу жените
- тероризма
- организираната престъпност и
- изпълнение на санкциите по отношение на пътните нарушения

Основна идея

- Специфичните инструменти се отнасят до особените нужди на определена група от жертви на определен вид престъпления
- Нужно е установяване на минимални стандарти за правата на всички жертви
- Хоризонтална рамка за задоволяване на нуждите на всички жертви, независимо от вида на престъплението или обстоятелствата и мястото на неговото извършване

[Предистория]

- Рамково решение на Съвета 2001/220 ПВР от 15 март 2001г. относно правното положение в наказателното производство на жертвите от престъпления – един от първите по-значими инструменти
- За съжаление, не бе приложено и изпълнено пълноценно

Пътна карта за жертвите

- Жертвите - новата „икона“ на наказателната политика на ЕС
- 2011 г. - Пътна карта за укрепване правата и защитата на жертвите на престъпления, по-специално в наказателното производство
- Включва няколко инструмента, вече приети

Пътна карта за жертвите

Централен елемент- *Директива 2012/29/ЕС за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за отмяна на Рамково решение 2001/220 ПВР от 15 март 2001г.*

Цел на Директивата за жертвите

- да осигури, че *всички жертви на престъпления* се ползват от минимални стандарти за защита и подкрепа на територията на ЕС
- да осигури подкрепа и защита за *членовете на семейството на жертвите*

[Цел на Директивата]

- Жертвите на престъпления следва да бъдат защитени от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване и от отмъщение, да получават подходяща подкрепа за по-бързо възстановяване и достатъчен достъп до правосъдие

Цел на Директивата

- По-конкретно, съгл. чл. 1 целта на Директивата е да гарантира, че жертвите на престъпления получават *подходяща информация* и *могат да участват в наказателното производство*
- *Са признати като жертви и третирани с уважение, тактичност и професионализъм*, без никаква дискриминация във всичките си контакти с публичните органи, службите за подкрепа на жертвите или за възстановително правосъдие
- Когато жертвата е дете, висшият му интерес е от първостепенно значение

Определение за жертва

- *физическо лице*, което е претърпяло вреди, включително физическо, душевно или емоционално страдание или икономическа вреда, които са пряка последица от престъпление
- *членовете на семейството* на лице, чиято смърт е пряка последица от престъпление и които са претърпели вреда в резултат на смъртта на лицето

[Жертва]

- дадено лице се счита за жертва независимо от това дали:
- извършителят е установен,
- задържан,
- разследван или
- осъден
- независимо от родствената връзка между извършителя и жертвата

Особено внимание на някои категории жертви

- Деца
- Жертви с увреждания
- Жертви на тероризъм
- Жертви на насилие, и по-специално насилие, основано на пола

Други определения

- “членове на семейството“ означава съпругът/ата, лицето, което живее с жертвата в ангажирана, постоянна и стабилна интимна връзка в общо домакинство, роднините по пряка линия, братята и сестрите и издържаните от жертвата лица
- директивата разграничава две групи жертви - преки и косвени, и разпростира защитния си механизъм по отношение и на двете групи

[Други определения]

- *„възстановително правосъдие“* означава процес, при който на жертвата и извършителя на престъплението се дава възможност-след свободно изразено съгласие от тяхна страна - да участват активно в решаването на въпросите, възникнали в резултат на престъплението, с помощта на безпристрастно трето лице

Основна структура на директивата

- Глава 2 - Предоставяне на информация и подкрепа
- Глава 3 - Участие в наказателното производство
- Глава 4 - Защита на жертвите и признаване на жертвите със специфични нужди от защита
- Общи и допълнителни разпоредби
- Урежда основно права на жертвите и ангажименти на държавите-членки

Право на жертвите да разбират и да бъдат разбирани-чл.3

- възниква при първия контакт и трае по време на всички по-нататъшни необходими контакти с компетентен орган в контекста на наказателното производство, включително когато този орган предоставя информация
- комуникацията с жертвите се предоставя на ясен и достъпен език, устно или писмено, посредством разнообразни комуникационни средства

Право на жертвите да разбират и да бъдат разбирани-чл.3

- следва да се вземе предвид обстоятелството дали жертвата знае езика, използван за предоставяне на информацията, възрастта ѝ, нейната зрялост, интелектуалният и емоционалният ѝ капацитет, грамотност и евентуални умствени или физически увреждания, например затруднения в слуха или речта
- следва да се вземат предвид евентуални ограничения във възможностите на жертвата да съобщава информация

Право на жертвите да разбират и да бъдат разбирани-чл.3

- Освен ако това не противоречи на интересите на жертвата или не пречи на хода на производството, държавите членки следва да позволят на жертвите да бъдат придружавани от избрано от тях лице при първия контакт с компетентен орган, когато поради последиците от престъплението жертвата се нуждае от съдействие, за да разбира или да бъде разбирана

Право на получаване на

информация при първия контакт с компетентния орган-чл.4

- На първо място, това е вида подкрепа, която могат да получат, и от кого, включително, когато е необходимо, основна информация относно достъпа до медицинска помощ, всякаква специализирана помощ, включително психологическа помощ, и алтернативно настаняване;

Право на получаване на

информация при първия контакт с компетентния орган-чл.4

- На второ място, жертвите следва да бъдат информирани за процедурите за подаване на жалба във връзка с извършеното престъпление и тяхната роля във връзка с тези процедури;

Право на получаване на информация при първия контакт с компетентния орган-чл.4

- по какъв начин и при какви условия може да получат *защита*, включително мерки за защита; достъп до консултация и правна помощ; как и кога може да получат обезщетение; при какви условия имат право на устен и писмен превод; възможностите им ако пребивават в държава членка, различна от тази, в която е извършено престъплението; наличните услуги за *възстановително правосъдие* и др.

Права на жертвите при подаване на жалбата-чл.5

- По-конкретно, изисква се държавите членки да гарантират, че жертвите получават *писмено потвърждение* за официалната жалба, подадена от тях до компетентния орган на държава членка, в което са описани основните елементи на съответното престъпление-вида, времето и мястото и причинените вреди.

Право да получават информация по делото- чл. 6

- всяко решение *да не се продължава или да се прекрати разследване* или да не се възбужда наказателно преследване срещу извършителя на престъплението, а така също и относно датата и мястото на съдебното производство и естеството на повдигнатите срещу извършителя обвинения;

Право да получават информация по делото- чл. 6

- информация за *развитието на наказателното производство*, освен в изключителни случаи, когато такова уведомяване може да попречи на нормалния ход на делото и за всяко влязло в сила решение по дело, в т. ч. и мотивите

Право да получават информация по делото- чл. 6

- *за освобождаването или бягството на лице, което е задържано под стража, срещу което е възбудено наказателно преследване или което е осъдено за престъпления, които ги засягат, най-малкото в случаите, когато би могло да съществува опасност или установен риск от вреда за жертвите.*

Право на устен и писмен превод- чл. 7

- не може да бъде постигнато ефективно правораздаване, ако жертвите не могат да обяснят както е необходимо обстоятелствата, при които е извършено престъплението, и да представят своите показания по разбираем за компетентните органи начин
- ето защо на жертвите следва да се осигурява *безплатен устен превод* по време на разпита им, както и с цел осигуряване на активното им участие в съдебните заседания

Право на устен и писмен превод- чл. 7

- *писменият превод* включва най-малко всяко решение, с което се прекратява наказателното производство във връзка с престъплението, извършено срещу жертвата, и при поискване от страна на жертвата - мотивите или кратко резюме на мотивите, с някои изключения

Подкрепа от службите за подкрепа на жертвите-чл. 9

- а/ информация, съвети и подкрепа от значение за правата на жертвите, включително за получаване на достъп до националните системи за обезщетение за претърпени вреди от престъпление, и относно тяхната роля в наказателното производство, включително и по отношение на подготовката за явяване в съдебното производство

Подкрепа от службите за подкрепа на жертвите-чл. 9

- б/информация за всички подходящи съществуващи специализирани служби за подкрепа на жертвите или пряко насочване на случая към тях;
- в/емоционална и, когато такава е налична, психологическа подкрепа;

Подкрепа от службите за подкрепа на жертвите-чл. 9

- г/съвети, свързани с финансови и практически въпроси, произтичащи от престъплението;
- д/съвети относно риска и предотвратяването на риска от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, освен ако тези съвети не се предоставят от други публични или частни служби;

Подкрепа от службите за подкрепа на жертвите-чл. 9

- е/ подслон или друго подходящо временно настаняване на жертвата, която се нуждае от сигурно място поради непосредствен риск от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение;
- ж/ целева и интегрирана подкрепа за жертвите със специфични нужди, като жертвите на сексуално насилие, жертвите на насилие, основано на пола, и жертвите на насилие при близки взаимоотношения, включително подкрепа при претърпяна травма, както и консултации.

[Подкрепа]

- може да бъде предоставяна от правителствени или неправителствени организации
- не следва да включва прекалено сложни или дълги процедури и формалности, които могат да намалят ефективния достъп до съответните услуги
- подкрепата може да бъде предоставяна по различни начини:

[Подкрепа]

- посредством лични срещи
- по телефона
- с друга дистанционна връзка
- цел- да се осигури колкото се може по-голямо географско разпространение и наличие на услугите
- специализирани служби за подкрепа на определени групи жертви

Права във връзка с участие в
наказателното производство
Право на изслушване-чл. 10

- Държавите-членки осигуряват, че жертвите могат да бъдат изслушвани по време на наказателното производство и могат да представят доказателства
- Процесуалните правила за това се уреждат от националното право – общ подход на директивата

Права в случай на решение да не се провежда наказателно преследване - чл. 11

- Детайлно уредено
- Това е оправдано, защото подобно решение в съществена степен засяга важни права на пострадалия.
- Затова и се изисква държавите членки да гарантират, че жертвите имат право на преразглеждане на всяко решение да не се провежда наказателно преследване.

Право на гаранции в контекста на услугите за възстановително правосъдие /ВП/- чл. 12

- доста противоречиво интерпретиран текст
- директивата бележи отстъпление в сравнение с уредбата на редица предшестващи я международни инструменти
- разглежда възстановителното правосъдие като нещо, за което следва да се безпокоим и по отношение на което следва да се вземат специални предпазни мерки

Критика на текста

- не се разбира правилно значението на ВП и в директивата е представено едно твърде неточно и дори превратно схващане за неговия потенциал спрямо пострадалите от престъпления.
- превес взема разбирането, че във възстановителното правосъдие се крият много повече опасности за жертвите, докато добавената стойност, която то разкрива по отношение на тях, се подминава и подценява.

Критика на текста

- Рискът от вторична виктимизация при ВП обаче в никакъв случай не е по-голям от този при всеки един наказателен процес, и това е научно и практически доказано.
- Степента на многократно по-високо удовлетворение на жертвите, участвали в тези процеси, в сравнение с традиционното правосъдие, е изследвана и потвърдена.
- Поради това предпазливостта, залегнала в директивата, е прекомерна и излишна.

Положителен сигнал

- Все пак, следва да се отчете, че е предвидено изискване държавите членки да улесняват препращането на случаи, когато е целесъобразно, към услугите на възстановително правосъдие, включително чрез установяването на процедури или насоки относно условията за това препращане /чл. 12, параграф 2/.

Право на правна помощ-чл.13

- жертвите разполагат с достъп до правна помощ в съответствие с процедурите по националното право, когато имат статута на страни по наказателно производство

Право на възстановяване на разходите-чл.14

- жертвите, участващи в наказателното производство, получат възстановяване на разходите, направени в резултат на активното им участие в наказателното производство, в зависимост от ролята им в съответната наказателноправна система
- Цел - правосъдието да не се обуславя от финансови ограничения

Право на връщане на имущество-чл.15

- подлежащото на връщане имущество, принадлежащо на жертвите, иззето в хода на наказателното производство, им се връща незабавно, освен ако не се окаже необходимо за целите на производството

Обезщетение от извършителя – чл.16

- в хода на наказателното производство жертвите имат право да получат решение за обезщетение от извършителя в разумен срок, освен когато националното право предвижда друго

Права на жертвите, които пребивават в друга държава- членка-чл.17

- подходящи мерки за намаляване в най-голяма степен на трудностите
- показания от жертвата се вземат веднага след като е подадена жалбата за извършено престъпление пред съответния орган
- използват се по възможност видеоконферентните и телефонните конферентни връзки

Защитата на жертвите и

признаване на жертвите със специфични нужди от защита

- Право на защита - чл. 18
- държавите членки гарантират наличието на мерки за защита на жертвите и членовете на тяхното семейство от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и от отмъщение, включително срещу риска от емоционално или психическо страдание, или за защита на достойнството на жертвите по време на разпит и при даване на показания

Право на защита

- При необходимост тези мерки включват също и установени в националното право процедури за физическа защита на жертвите и членовете на тяхното семейство, напр. обезпечителни мерки, заповеди за защита или ограничителни заповеди.

Право да се избягва контакт

между жертвата и
извършителя-чл. 19

- възможно най-голям набор от мерки за предотвратяване на неудобството за жертвата по време на съдебното производство вследствие по-специално на визуален контакт с извършителя на престъплението, неговото семейство, съучастници или други лица, присъстващи в залата.

Право да се избягва контакт

между жертвата и извършителя-чл. 19

- държавите членки следва да въведат, особено по отношение на сградите на съдилищата и полицейските участъци, осъществими и практически мерки, които да дадат възможност в тези сгради да се предвидят удобства за жертвите, като например отделен вход и чакалня,
- призоваване за изслушвания в различно време и т.н.

Право на защита в хода на разследването-чл. 20

- а/ разпитите на жертвите се провеждат без неоснователно забавяне след подаването до компетентния орган на жалба за извършено престъпление;
- б/ броят на разпитите на жертвите е сведен до минимум, като разпитите се провеждат само доколкото това е абсолютно необходимо за целите на разследването в наказателното производство;

Право на защита в хода на разследването-чл. 20

- в/ жертвите може да бъдат придружавани от законния си представител или от друго лице по свой избор, освен ако не е било взето обосновано решение в обратния смисъл;
- г/ медицинските прегледи са сведени до минимум и се извършват само когато това е абсолютно необходимо за целите на наказателното производство.

Право на защита на

неприкосновеността на личния живот-чл.21

- Може да бъде важно средство за предотвратяване на вторично и повторно виктимизиране, и може да бъде постигната чрез набор от мерки, включително неразкриване или ограничения за разкриване на информация относно самоличността и местонахождението на жертвата.
- Такава защита е особено важна при децата жертви.

Индивидуална оценка на жертвите с цел установяване на специфичните им нужди от защита-чл. 22

- Особено важно място и внимание
- Оценката има значение обаче, ако е навременна - извършена на възможно най-ранен етап.
- При индивидуалните оценки следва да се вземат под внимание личните особености на жертвата, като възраст, пол, полова идентичност или полово изразяване, етнически произход, раса, религия, сексуална ориентация, здравословно състояние, увреждания, статут на пребиваване, затруднения в общуването, връзка с извършителя на престъплението или зависимост от него, предишни извършени срещу жертвата престъпления.

Индивидуална оценка на жертвите с цел установяване на специфичните им нужди от защита-чл. 22

- При оценките следва също да се взема предвид видът или характерът на престъплението и обстоятелствата, при които е извършено, например дали е престъпление от омраза, престъпление, подбудено от предразсъдъци или дискриминация, сексуално насилие и т.н.

Индивидуална оценка на жертвите с цел установяване на специфичните им нужди от защита-чл. 22

- Жертвите на трафик на хора, тероризъм, организирана престъпност, насилие при близки взаимоотношения, сексуално насилие или сексуална експлоатация, насилие, основано на пола, престъпление от омраза и жертвите с увреждания и децата жертви обикновено са подложени в по-висока степен на вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение.
- На жертвите, определени като уязвими, следва да се предложат подходящи мерки за защита по време на наказателното производство, като се вземе предвид желанието им.

Право на защита на жертвите със специфични нужди - чл.23

- извършване на разпитите на жертвата в помещения, предназначени или адаптирани за тази цел;
- от или посредством специално обучени професионалисти;
- извършване на всички разпити на жертвата от едни и същи лица, освен ако това не противоречи на доброто правораздаване;

Право на защита на жертвите със специфични нужди- чл.23

- извършване на всички разпити на жертви на сексуално насилие, на основано на пола насилие или на насилие при близки взаимоотношения, освен когато се провеждат от прокурор или съдия, от лице от същия пол като жертвата, ако жертвата желае това, в случай че това няма да засегне хода на наказателното производство и т.н.

Право на защита на децата жертви в хода на наказателното производство - чл. 24

- допълват по-горепосочените мерки
- в наказателните разследвания всички разпити на жертвата се записват аудио-визуално и тези записи могат да бъдат използвани в съответствие с националното право като доказателства

Право на защита на децата жертви по време на наказателното производство-чл. 24

- в наказателни разследвания и съдебни производства съдебните органи назначават *специален представител за жертвата*, в случаите когато според националното право на носителите на родителските права не се позволява да представляват детето в резултат на конфликт на интереси между тях и жертвата, или когато детето не се придружава от семейството си или е отделено от него

[Други разпоредби]

- Обучение на практикуващи лица
- Сътрудничество и координация на службите
- Транспониране-16 ноември 2015 г.!!!
- Предоставяне на информация и статистически данни – на всеки три години
- Замяна на Рамковото решение от 2001г.
- Указания за приложението на Директивата - 2013 г.

Вместо заключение

- Вероятно и тази директива няма да бъде панацея
- Не всички проблеми на жертвите ще се решат с нея
- Прилага се в твърде различен правен, социален, културен, икономически и т. н. контекст
- Поради това нейното значение не бива да се хипертрофира
- Основни остават националните решения все още
- Постига по-добър баланс между правата на обвиняемия и правата на жертвата

[Други актове на ЕС]

- Директива 2011/36/ЕС на Съвета относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него
- Директива 2011/92/ЕС на Съвета относно борбата със сексуалното насилие, сексуалната експлоатация на деца и детската порнография

[Други актове на ЕС]

- Рамково решение 2008/919/ПВР на Съвета от 28 ноември 2008 година за изменение на Рамково решение 2002/475/ПВР на Съвета относно борбата срещу тероризма
- Директива 2004/80/ЕС от 29 Април 2004г. относно компенсацията на жертвите на престъпления
- Директива 2011/99/ЕС на Европейския парламент и на Съвета относно Европейската заповед за защита

Актове на Съвета на Европа

- Препоръка № R/87/21 за подпомагане на жертвите и превенция на виктимизацията
- Насърчава експериментирането на медиацията и оценката на нейните резултати с оглед защита интересите на жертвата /заменена с Препоръка /2006/ 8 за подпомагане на жертвите на престъпността/

Актове на Съвета на Европа

- Конвенцията за компенсацията на жертвите на насилствената престъпност
- Конвенцията за упражняване правата на детето
- Препоръка № R/83/7 за участие на обществеността в наказателната политика
- Препоръка № R/85/11 за положението на жертвата в рамките на наказателното производство
- Препоръка № R/87/18 относно опростяване на наказателното правосъдие /най-вече по отношение на непълнолетните/
- Препоръка № R/87/20 за социалната реакция на правонарушенията на младежта
- Препоръка № R/92/16 относно Европейските правила за обществените санкции и мерки и Препоръка № R/2000/22 за разширяване на нейното приложение

Актове на Съвета на Европа

- Препоръка № R/99/19 относно медиацията по наказателни дела.
- Препоръката е иновационен и обхвaten документ
- Закрепва основните принципи на ВП
- Определя необходимостта от далновидна наказателна политика и законодателна рамка
- Изследва връзката на медиацията с наказателно-правосъдната система и основните правни гаранции
- Поставя акцент върху качеството на практиката
- 2007г.- Основни насоки за по-ефективно прилагане на препоръката за медиация по наказателни дела

Актове на ООН

- 1985 г.- Декларация относно основните принципи на правосъдието, отнасящи се за жертвите на престъпления и злоупотреба с власт, придобила популярност като ***Магна харта за правата на жертвите***

Актове на ООН

- Минималните стандарти на ООН за правосъдието по отношение на младежта /Пекински правила от 1985г./
- Указанията на ООН за превенция на противоправните прояви на непълнолетни /Ер-Риядски указания от 1990 г./
- Конвенцията на ООН за правата на детето от 1989г.

Актове на ООН

- Заключителната декларация на Десетия конгрес на ООН по превенция на престъпността и третиране на нарушителите, 2000г. и на Единадесетия конгрес, 2005
- Резолюция 2002/12 на Икономическия и социален съвет относно Основните принципи при използването на програми на възстановителното правосъдие в наказателно-правосъдната система, 2002г.
- Ръководство на ООН по Програмите за възстановителното правосъдие, 2006г.

Заклучение

- Има много и различни подходи спрямо жертвите на престъпления
- Някои ги обожествяват, други са склонни да ги разглеждат като пълноправни и пълноценни граждани, които не бива да черпят прекалено много права от статута си на жертва
- Има и проби, и грешки
- Но така или иначе, все още оставаме длъжници на жертвите на престъпления.

Благодаря за вниманието!

- chankova@law.swu.bg